

Prekariatet som klass?

- En kvalitativ undersökning om klassmedvetande och ekonomiska strukturer

Författare: Jacob König
Kandidatuppsats: SOCK01, 15hp
Vårterminen 2014
Handledare: Kjell Nilsson

ABSTRACT

Author: Jacob König

Title: The precariat as a class? - a qualitative investigation concerning class consciousness and economic structures

Bachelor thesis: SOCK01, 15hp

Supervisor: Kjell Nilsson

Department of sociology, spring term 2014

This is a bachelor thesis using qualitative methods to investigate people in insecure socio-economic situations. The purpose of this thesis is to, in an explorative way, investigate, both theoretically and empirically, what people in insecure socio-economic situations have in common, in what ways they differ from each other, and where they can be placed in a class structure. For this purpose, 6 people in insecure socio-economic situations have been interviewed and analysed using Marxist class theory and Guy Standing's theories about the precariat. Through this, the thesis tries to answer the following research question: can socio-economically insecure groups constitute a class through their daily life experiences, and if so how, and how does this form a possible class consciousness? Through the research question the thesis has come to deal with what these people have in common in their daily life, and what differentiates them, as well as an investigation of a possible class consciousness and the political statements that the respondents have given. As the investigation itself is explorative no far-reaching conclusions is intended to be drawn from it, rather it presents an option to explore the field and opens up new questions and investigations. This regards primarily class consciousness and how it is established, as it constitutes a complex relation between the material situation and establishing an identity. Concerning the use of different concepts of class, the marxist version is found more useful than the theories concerning the precariat, as marxist theories combines tools for micro-level analysis of class as well as a broader critique of the system itself.

Key words: class consciousness, class location, precariat, identity, possibilities, interests, power.

Innehållsförteckning

Inledning	1
Bakgrund och problemområde	2
Teorier och begrepp	4
- <i>Teorival</i>	4
- <i>Det marxistiska klassbegreppet</i>	5
- <i>Olin Wright och klassteori på mikronivå</i>	6
- <i>Klasstrukturer</i>	7
- <i>Klassmedvetande och den subjektiva uppfattningen om klassen</i>	9
- <i>Nya stratifieringsmodeller</i>	11
- <i>Prekariatet</i>	11
Metod	12
- <i>Urval och etik</i>	12
- <i>Utförande</i>	13
- <i>Möjligheter och begränsningar</i>	13
Resultat och analys	15
- <i>Presentation av informanterna</i>	15
<i>Del 1: begränsade möjlighetsstrukturer och klasspositioner</i>	16
- <i>De arbetande</i>	16
- <i>De arbetslösa</i>	18
- <i>Gemensamma materiella begränsningar och klasspositioner</i>	20
<i>Del 2: Som klass eller inte</i>	22
- <i>Konstituerandet av en klass</i>	22
- <i>Informanterna om klasstillhörighet och klassmedvetande</i>	23
Slutsats	27
Litteraturlista	28
Bilagor	29
- <i>Bilaga 1: intervjuguide</i>	29

Inledning

Klass är ett av sociologins mest omdebatterade begrepp - från Marx och Weber till modern tid har många sociologer försökt identifiera vad som konstituerar olika klasser, vare sig fokus ligger på livschanser, roll i produktionsordningen, identitet eller något annat (Marx, 2013; Breen, 2005). Ett av de senaste leden i klassbegreppets utveckling har kommit i och med begreppet *prekariatet*, ett samlingsnamn för den grupp människor vars sociala och ekonomiska vardag kantas av otrygghet. Detta är en "klass" som enligt teoretiker har växt fram med globaliseringen och marknadens liberalisering, i en tid då människors yrkesroller är mer differentierade än någonsin och de gemensamma nämnarna ibland kan tyckas svårdefinierade.

Förutom tvetydigheten om den objektiva definitionen av klass är även den subjektiva uppfattningen om klasstillhörighet viktig i själva konstituerandet av en klass - det vill säga individens egen uppfattning om klasstillhörighet och sin egen roll i samhället. Att utveckla vad som ofta kallas klassmedvetande har av teoretiker ansetts nödvändigt för att göra om teori till praktik, och med detta följer frågan om vad som faktiskt föranleder ett klassmedvetande, och i vad det består (Lukács, 1971).

Denna uppsats kommer att använda framförallt marxistisk klassteori, på grund av dess långa historia och vikt inom sociologisk teori, samt nya klassbegrepp såsom Guy Standings teorier om prekariatet (Standing, 2013) för att genom kvalitativa intervjuer undersöka *om, och i så fall hur, människor i socio-ekonomiskt osäkra situationer konstitueras som klass*. I denna fråga finns också frågan om prekariatet kan uppfatta sig som en klass för sig inbäddad och därmed också en jämförelse mellan prekariatet och det marxistiska klassbegreppet. Metoden har bestått av kvalitativa intervjuer, då dessa kan bidra till att förklara både de subjektiva aspekterna av att tillhöra en klass, samt ge en inblick i vad människor i socio-ekonomiskt osäkra situationer kan ha gemensamt materiellt.

Bakgrund och problemområde

Syftet med denna uppsats är att på ett explorativt sätt undersöka, både rent teoretiskt och empiriskt, vad människor i socio-ekonomiskt osäkra situationer har gemensamt, vad som skiljer dem åt, och var de kan placeras i en klasstruktur. Med detta syfte i åtanke har uppsatsen kommit att fokusera på vilka gemensamma levnadsförhållanden de har trots eventuella olikheter, hur livet skiljer sig jämfört med människor i tryggare positioner och om detta kan reflekteras i deras politiska engagemang samt deras möjlighet att definiera sig som klass. Alla dessa element räknas i denna uppsats in i ordet konstituerande.

Uppsatsens problemformulering är följande: Kan socio-ekonomiskt osäkra grupper konstitueras som klass genom sina gemensamma vardagliga erfarenheter, och i så fall hur, och på vilket sätt formar detta ett eventuellt klassmedvetande?

Uppsatsen har kommit att avgränsas i sitt omfång till att behandla enbart människor i socio-ekonomiskt osäkra situationer. Människor med tillsvidare-anställningar skulle kunna användas som jämförelse, men detta skulle också ta fokus från de ekonomiskt osäkras situation och försvåra en fördjupad analys av denna. Uppsatsen har också avgränsats gällande aspekter som denna sociala grupps feminisering och ökade andel rasifierade: detta är viktiga aspekter för att analysera den eventuella gruppens interna komposition, men skulle i det här fallet tyvärr göra uppsatsen alltför omfattande. Likaså har den globala aspekten om hur arbetare migrerar och kapital förflyttats, samt ett eventuellt användande av Hardt och Negris *Imperiet* (Hardt och Negri, 2001) fått hållas tillbaka på grund av begränsat utrymme.

Tidigare forskning på området är omfattande. Forskning om fattigdom i allmänhet och klass i synnerhet är i viss mån synonym med sociologins födelse, och det finns både marxistiska och weberianska tanketraditioner gällande klassbegreppet. Strukturella marxister har varit viktiga för marxistisk klassanalys, och senare även mer modern nymarxistisk forskning, till exempel Erik Olin Wright (Olin Wright, 2005) och Hardt & Negri. Förutom dessa traditioner har modern forskning ofta kommit att fokusera på Bourdieus klassmodell (Bourdieu, 2010), som grundar sig i identitet, och klass i relation till anställningsform, se till exempel John Goldthorpes 11 stegs-klassmodell (Breen, 2005). Uppsatsen kommer även att ta Guy Standings teorier om prekariatet till användning, samt Georg Lukács teorier om klassmedvetande.

Detta arbete kommer bidra till fältet för att det kombinerade användandet av det marxistiska klassbegreppet och prekariat-begreppet, tillsammans med kvalitativ metod, tycks vara obehändert inom svensk forskning: teoretiska diskussioner har genomförts, och att undersöka arbetslösa och timanställda tycks ej heller ovanligt, men arbeten som behandlar dem som en eventuell gemensam grupp och diskuterar detta ur ett större klassperspektiv förefaller inte ha utförts. Guy Standing själv undersöker även han människor i socio-ekonomiskt osäkra situationer, men på ett avstånd som medför begränsningar i hur dessa individers situationer behandlas. På detta sätt är frågeställningen och arbetet i sig relevant, då det genom att blanda olika teoretiska traditioner beaktar ett samtida samhällsproblem.

Teorier och begrepp

Detta avsnitt behandlar de teorier som kommer att användas i analysen av det empiriska materialet. Det marxistiska klassbegreppet har på många sätt utvecklats sedan Marx själv, bland annat av den fortfarande aktiva amerikanska sociologen Erik Olin Wright som studerat klass empiriskt och den svenska sociologen Göran Therborn som analyserat klassers position i ekonomiska system. Även ekonomen Guy Standings bidrag till klassteori kommer behandlas. I teoridelen kommer begreppet klass och dess olika former (klasstrukturer, klassposition, klassmedvetande med flera) att diskuteras tillsammans med andra marxistiska begrepp, och det nyare begreppet prekariatet kommer att behandlas i anslutning till dessa.

Teorival

Den marxistiska klassanalysen har för sociologer varit användbar för att den ger en förklaringsgrund till ojämlikhet, och kan förklara de uttryck som det tar. Teorierna gör anspråk på att förklara hur rättigheter och makt distribueras i samhället, samt vilka möjligheter och omedelbara intressen som individer på mikronivå har. Dess historiska genomslag och vikt för sociologi i allmänhet gör att marxistisk teori är relevant för uppsatsen. Hur står den sig då mot jämförbara teorier för uppsatsens syfte?

I det marxistiska mikroperspektivet finns det mycket gemensamt med det Weberianska begreppet livschanser, kort sagt att de förutsättningar man har reflekterar vilken socio-ekonomisk klass man sedan troligtvis kommer tillhöra. Men, vad som skiljer dessa två åt är det marxistiska fokuset på exploatering, det vill säga att det är ett ojämlikt förhållande som vissa drar nytta av. På detta sätt innehåller en marxistisk klassanalys fler förklaringsgrunder och en mer detaljerad analys av produktionsförhållanden (Olin Wright, 2005: 27; Marx, 2013: 153; Therborn, 1971: 47).

Det marxistiska exploateringsbegreppet i sig har även flera underdimensioner såsom makt och tvång. Maktperspektivet är ständigt närvarande i marxistisk klassanalys, och det innefattar en systemkritik i det att maktförhållandet är inneboende i själva relationen. Det ojämlika maktförhållandet leder även till visst tvång, och tillsammans möjliggör detta exploateringen. Förutom detta nämner Olin Wright den historiska jämförelsen, kopplingen mellan utbyte och produktion samt oundvikliga konflikter som marxismens stora fördelar i klassanalys (2005: 28).

Genom att använda sig av det marxistiska mikro-perspektivet och diskutera det subjektiva klassmedvetandet fångas även vissa av Bourdieus begrepp in, såsom utbildningskapital och hans teorier om klassidentitet, men dessa kommer användas som referenspunkter att förhålla sig till

snarare än som teoretiska verktyg, då fokus för denna uppsats ämnar vara de materiella förutsättningarna och deras relation till någon form av klassmedvetande. Guy Standings teori om prekariatet som en klass kommer också användas i uppsatsen. Teorin om prekariatet håller på att få ökad sociologisk betydelse och lyckas i sin definition ringa in något som är väldigt talande för tiden, samt, trots vissa likheter med det marxistiska klassbegreppet också står i konflikt med det. På detta sätt blir teorierna om prekariatet intressanta i jämförelse med det marxistiska begreppet, och dessa två olika sätt att definiera och förklara klass är avgörande för analysen.

Det marxistiska klassbegreppet

Redan 1980 skrev André Gorz *Adieux au prolétariat*, i vilken han nedtonar industriproletariatets roll i en framtida revolution, men trots det har marxistiskt inriktad sociologisk forskning fortfarande uppvisat relevans.

För Marx själv är klassbegreppet historiskt betingat: samhällen genom historien har alla haft olika klassformationer kring vilka samhället har varit uppbyggt och fungerat, och det nu rådande kapitalistiska samhället är inte annorlunda (Olin Wright, 2005: 11). Det kapitalistiska samhället är enligt Marx uppdelat i kapitalister, jordägare och proletariatet som alla har olika, och i grunden motstridiga, intressen.

De som framförallt är av intresse för Marx är kapitalisterna och det av Gorz avfärdade proletariatet, och det sociala förhållande som råder mellan dessa. Detta är enligt Marx ett ojämnt förhållande, då kapitalisterna äger produktionsmedlen, medan proletariatet besitter 'arbetets dubbla frihet' - de är fria att sälja sin arbetskraft, vilket de måste göra för att överleva, och de är fria från ägande av produktionsmedlen. Detta manifesteras i en hårt kontrollerad arbetsdag, vilket Marx skriver om i *Kapitalet: Första Boken* (Marx, 2013: 198-226). Detta kopplat till hans arbetsvärdeteori är grunden för hans socio-ekonomiska system. Arbetarklassens möjlighet att förstöra dessa strukturer och skapa ett annat samhälle går enligt Marx enbart om arbetarklassen enar sig som en klass *för sig* (Marx, 2012a: 87), det vill säga inte enbart som en grupp människor som innehar en viss roll i produktionsordningen, utan en medveten massa som kämpar för sin frigörelse och upplösning som klass. Ur detta har det även sprungit diskussioner om klassmedvetande, som återkommer senare i uppsatsen.

Hur ställer sig då Marx till arbetslösa och människor vars förhållande till arbetsmarknaden är svagare? Han anklagar vad han kallar trasproletariatet för att vara en kontra-revolutionär kraft i ett av sina tidiga verk (Marx, 2012b: 48), men utvecklar i *Kapitalet* en mer generell teori kring arbetslösa. Dessa placeras i hans ekonomiska system i och med diskussionen om arbetslöshet och

den industriella reservarmén, även kallad den relativa överbefolkningen (Marx, 2013: 555-572).

Den industriella reservarmén förklarar han som följer: konkurrensens tvingande lagar förutsätter att företag genomgår ekonomisk utveckling för att kunna tävla på marknaden, och detta innebär rationaliseringar. Dessa rationaliseringar friställer en del av arbetskraften, vilket också är nödvändigt för att hålla tillbaka den allmänna lönenivån och inflation. Den relativa överbefolkningen är differentierad i deras skilda förhållanden till arbetsmarknaden, då vissa är närmre jobb än andra, men som en del av den relativa överbefolkningen blir deras samhällsliga funktion densamma.

Olin Wright och klassteori på mikronivå

Erik Olin Wright frångår den övergripande marxistiska socio-ekonomiska teorin och historiematerialismen, men vidareutvecklar kapitalist/arbetar-relationen, hädanefter kallat *tvåklassmodellen*, och teorier om på vilka sätt dessa klasskillnader kan ta sig uttryck. Han skriver att det som tydligast skiljer marxistiska idétraditioner gällande klass från andra är dess breda fokus på exploatering och att denna fokus medför en möjlighet att studera olika problem i samhället (Olin Wright, 2005: 5). Han gör även en normativ tolkning av marxismen där människans välmående står i fokus, och anser att kapitalismen står i motsats till denna möjlighet (2005: 6), och beskriver denna oförmåga hos kapitalismen som följer:

“It is a process which continually enhances the material conditions for an expanded scope of human flourishing while simultaneously blocking the creation of the social conditions for realizing this potential.” (Olin Wright, 2005: 7)

Olin Wright väljer att besvara den ökade differentieringen i det nuvarande samhället genom att nyansera tvåklassmodellen. Även om den dikotoma bilden av kapitalist och arbetare på det abstrakta planet på många sätt kan vara korrekt, är relationerna alltsomoftast mer komplexa i verkligheten - statskapitalism, fackföreningar och uppdelningen mellan makt och ägande genom aktiebolagsformen är alla saker som förändrar klassrelationer. På detta sätt är klassrelationerna inte heller statiska, utan föränderliga, även om de fortfarande står under ett kapitalistiskt system (2005: 13).

För att förklara dessa skillnader använder han begreppet *class locations* (hädanefter kallat *klassposition*). Det är ett begrepp som kan användas för att i tvåklassmodellen specificera individens position i den sociala strukturen och på så sätt bättre förstå personens agerande, även om individen alltid måste ses som en del av en social struktur som påverkar individens möjligheter och

intressen (2005: 14). Klasspositionen är situerad inom klassrelationen, och människor med olika klasspositioner tillhör fortfarande samma klass. Therborn skriver liknande att klasserna inte är:

“... homogena utan rymmer bärare av olika roller inom en bestämd typ av roller, vilket kan ge upphov till underklasser och fraktioner av klasser med samhörighet inom sig och motsättningar sinsemellan.” (Therborn, 1971: 306)

Klassposition är för Olin Wright ett viktigt begrepp för att undersöka människors beteende och upplevelser i ett socialt sammanhang och deras relationer till socio-ekonomiska strukturer, inte minst de vars förhållande till arbetsmarknaden är svagt och är mer föränderligt. Att undersöka klassposition är viktigt enligt honom, just för att det kan förändra innehavarens möjligheter och intressen. Varje individ måste, trots olikheter i möjligheter, yrke och ekonomisk situation, förhålla sig till ett socialt sammanhang och samhällets institutioner, och detta förhållande kommer att skifta med individens klassposition - tvåklassmodellen måste i mikrosammanhang förfinas för att bättre förstå individernas agerande (2005: 15).

I en individs klassposition kan allt från individuella förmåner och möjlig karriärutveckling till ansvar och autonomi räknas in och appliceras inom själva klassrelationen, men arbetande aktiesparare och det så kallade *mellanskiktet* (småborgare, mellanchefer och så vidare) kan inneha *motsägelsefulla klasspositioner* (Olin Wright, 2005: 16). Även hushållet introducerar viktiga aspekter såsom familjens påverkan på klasspositioner - ens intressen och möjligheter bestäms inte enbart av ens eget yrke utan också av föräldrar, barn och partners olika klasspositioner, enligt både marxister och weberianer (Olin Wright, 2005: 18; Breen, 2005: 47).

Olin Wright hävdar även att det inte heller är ovanligt att människor har två jobb som har olika klasspositioner, vilket i sig är motsägelsefullt ur det marxistiska perspektivet. Även kvalifikationer påverkar klasspositionen, då människor som har högre kvalifikationer och är mer önskvärda på arbetsmarknaden har mer utrymme att förändra maktbalansen och att klättra på karriärstegen. Detta går även att jämföra med det weberianska begreppet livschanser (Olin Wright, 2005: 18) samt Bourdieus kapitalbegrepp.

Klasstrukturer

Olin Wright diskuterar begreppen klassrelationer och klasstruktur som centrala då alla begrepp som relaterar till klass kan inbegripas i dessa termer (2005: 9). Även om han kan tyckas fokusera på individen är det viktigt att poängtera att individen alltid är en del av en större klasstruktur som är summan av de olika klassrelationerna inom systemet: på detta sätt skiftar analysen från ett mikro-

till ett makroperspektiv (2005: 19). Då mikronivån koncentrerar sig på hur klass påverkar individer försöker makronivån samla ihop dessa till ett system för att analysera ekonomin:

“On the one hand, class structures are not disembodied wholes generating macro-level effects independently of the actions and choices of individuals: macro-processes have micro-foundations. On the other hand, the micro-processes through which a person’s location in class relations shape their opportunities, consciousness and actions occur in macro-contexts which deeply affect the ways in which these micro-processes operate: micro-processes are mediated by macro-contexts.” (Olin Wright, 2005: 20)

Alla eventuella handlingar en individ utför som en del av en klass har detta perspektiv i beaktande, då materiella intressen, klassmedvetenhet och olika kollektiva aktiviteter såsom arbetet själv och klasskamp formar och/eller formas av olika individer. Olikheter i distribution och makt har konsekvenser på individnivå, och deras respektive position i systemet bestämmer delvis vilka möjligheter individen har. Således, det är inte bara vad man får som påverkas av ens klasstillhörighet, utan även vad man måste göra för att få det man får, enligt Olin Wright (2005: 22). Dessa livserfarenheter kan i sin tur leda till någon form av klassmedvetande och andra sociala konsekvenser.

Olin Wrights diskussion om rättigheter och makt inom produktionen kan jämföras med Therborns diskussion om *den legala makten*, och betyder att den sociala aspekten av att äga produktionsmedlen, det vill säga ett reellt underordnande av arbetet under kapitalet, är viktigare än den strikt legala rätten - i och med denna sociala makt kan arbetare kontrolleras och produktionen reproduceras (Olin Wright, 2005: 10; Therborn, 1971: 65). Det sociala ägandet skiljer sig från det juridiska på många sätt - juridiskt ägande betyder inte absolut kontroll på samma sätt som det sociala ägandet, då till exempel fackföreningar kan förändra denna maktbalans (Olin Wright, 2005: 13). Detta ägande är hur som helst en form av klassrelation, som leder till att vissa har mer makt och fler rättigheter än andra.

Dock är inte enbart ägandet av produktionsmedlen tillräckligt enligt Olin Wright, utan även slutprodukten måste vara kontrollerad av kapitalisten för att detta klassförhållande ska kunna reproduceras (2005: 25) - i marxistiska termer definieras detta ojämlika förhållande som exploatering, och Therborn skriver att i ett sådant exploaterande samhälle uppstår alltid två antagonistiska klasser (1971: 304). Det är alltså i den sociala reproduktionen av denna klassrelation som exploateringen befinner sig. Genom detta blir alltså begreppen rättigheter och makt viktiga för Olin Wright, det vill säga vem som har rätt och makt och till vad. Therborn lägger större vikt vid strukturen än Olin Wright och skriver bland annat:

“Klassbegreppet är härlett ur begrepp för samhällets struktur, och klasserna är effekter av bestämda sociala strukturer.” (Therborn, 1971: 299)

Dessutom är den ekonomiska strukturen bestämmande över politik och ideologi, enligt Therborn.

Han utvecklar även teorin om klasser:

“Klasserna är bärare av, personifikation av, den sociala strukturen. De uttrycker, omvänt, en bestämd samhällsstrukturens effekt på människornas inbördes relationer i det givna samhället. Genom att en klass är bärare av bestämda element i ett samhälles grundläggande struktur är individerna inom en klass lika i avseenden, som grundar den för de sociala relationerna i samhället viktigaste samhörigheten. Men klasstillhörigheten är inte avgörande för varje beteende hos individerna.” (Therborn, 1971: 306)

Klassernas intressen diskuteras av Therborn som något objektivt och givet av klassrelationerna. Dessa intressen har politiska, ekonomiska och ideologiska dimensioner och kan vara både kortsiktiga och långsiktiga, men dessa intressen är inget som för individen uppenbarar sig mekaniskt ur situationen. Enligt detta är klasserna objektivt existerande inom det ekonomiska systemet, men för att bli en politisk kraft krävs ett subjektivt *klassmedvetande* (Therborn, 1971: 310).

Klassmedvetande och den subjektiva uppfattningen om klassen

Den inflytelserika marxistiska historikern E.P. Thompson skriver i sin bok *The Making of the English Working Class* att han inte definierar klass som strukturer eller kategorier utan en historisk process genomförd av olika subjekt:

“There is today an ever-present temptation to suppose that class is a thing. This was not Marx’s meaning, in his own historical writing, yet the error vitiates much latter day “Marxist” writing. “It”, the working class, is assumed to have a real existence, which can be defined almost mathematically - so many men who stand in a certain relation to the means of production. Once this is assumed it becomes possible to deduce the class-consciousness which “it” ought to have (but seldom does have) if “it” was properly aware of its own position and real interests.” (Thompson, 1966: 10)

I och med förnekandet av den objektiva ekonomiska strukturen uppfattas inte klassmedvetande som den logiska efterföljd av produktionen den är hos den marxistiska filosofen Georg Lukács, och Thompsons subjektiva uppfattning om klass och klassmedvetande kan försvåra systematiseringen och analysen av enskilda människors ekonomiska situation då allting tycks uppfattas som historiskt kontingent. Likväl pekar den på en intressant diskussion, nämligen den om hur man ska uppfatta

fenomenet klassmedvetande.

Lukács, å andra sidan, närmar sig problemet med hjälp av den dialektiska materialismen: han uppfattar världens händelser som processer snarare än ting, och samhället som en historisk totalitet (Lukács, 1971: 95). Det 'falska' medvetande han diskuterar behandlar samhällsstrukturen som ett objektivet varande, i den mening att dess sociala relationer *faktiskt* existerar, och att man utifrån dessa kan ha 'fel' uppfattning om sin samhällsposition:

“Klassmedvetandet är den rationellt anpassade reaktion, som på detta sätt *tillskrivs* en viss typisk situation inom produktionsprocessen. Detta medvetande är alltså varken summan eller medelvärdet av vad de enskilda individer, som klassen utgörs av, tänker och känner tagna var för sig.” (Lukács, 1971: 99)

Klassmedvetandet handlar också om att se samhället från sin egen klassynpunkt: bourgeoisin kan som klass omöjligt se samhället med proletariats ögon, då detta medvetande skulle leda till en slags frivillig upplösning, medan proletariats genom sitt klassmedvetande kan höja sin ställning och upplösa klassamhället (Lukács, 1971: 117).

“I och med kapitalismen /.../ och uppkomsten av ett samhälle med *rent ekonomisk stratifiering* har klassmedvetandet nått det stadium där det *kan bli medvetet*.” (Lukács, 1971: 109)

Detta ska enligt Lukács ske genom klassamhällets upplösning och den proletära revolutionen, i vilken klassmedvetandet är nödvändigt. Detta medvetande är dock svårt att uppnå, då klassens långsiktiga och kortsiktiga intressen inte alltid överrensstämmer, och det enda givna är möjligheten till medvetande (1971: 127). Här definieras klassmedvetandet inte heller som den enskilda individens, eller ens gruppens psykologiska medvetande - “*utan klassens historiska situation vars innebörd blivit medveten*.” (Lukács, 1971: 128). Om klassmedvetandet inte leder till konkret handling som klass, är klassen dömd till passivitet, istället för klasskamp.

Erik Olin Wright definierar istället klassmedvetande som “the subjective awareness people have of their class interests and the conditions for advancing them” och på detta sätt kan begreppet vara teoretiskt användbart i en jämförelse mellan det marxistiska klassbegreppet och andra eventuella stratifieringsmodeller (2005: 21). Dessa stratifieringsmodeller diskuteras nedan.

Nya stratifieringsmodeller

Trots att det marxistiska klassbegreppet tycks stå sig bra teoretiskt även idag för att förklara ekonomisk osäkerhet, finns det alternativa modeller att förstå denna indelning. Ett av dessa begrepp, prekariatet, kommer här att diskuteras.

Prekariatet

Prekariatet, ett ord sammansatt av orden prekär och proletariatet, är ett nytt begrepp som främst är förknippat med ekonomen Guy Standing. Det är ett begrepp spunnet ur en tid då osäkerhet präglar fler och fler människors socio-ekonomiska situation i takt med ökad globalisering och liberalisering av marknaden (Standing, 2013: 45), samtidigt som flexibla anställningar i allt snabbare takt förvandlas till norm. De som ingår i prekariatet är en stor grupp människor: alltifrån arbetslösa studenter och pensionärer som vill dryga ut sin ekonomi, till timanställda och projektanställda högutbildade (Standing, 2013: 27) - kort sagt en ganska heterogen uppsättning människor.

Detta hindrar inte Standing från att definiera dem som "en klass i vardande", och att de besitter möjligheten att definiera sig som en klass för sig (2013: 7). Därför är begreppet sociologiskt intressant att jämföra med det marxistiska klassbegreppet som också fokuserat på organisering för att omdana samhället, då detta är en liknande organisering som förespråkas, men på andra grunder. Istället för att proletariatets organisering skulle leda till det socialistiska samhället, förespråkar istället Standing att prekariatets organisering ska leda till en så kallad "paradispolitik" vars huvuddrag skulle utgöras av fullständig kommodifiering av arbetet, garanterad basinkomst för alla medborgare, ett skolväsen frigjort från marknaden, samt utökade rättigheter för naturaliserade medborgare (2013: 255). På detta sätt skiljer sig Standings teorier från marxistisk klassteori i det att han inte ser en klassmotsättning mellan kapitalist och arbetare, utan fokuserar mer på det politiska systemets förändrande potential.

Metod

I detta kapitel kommer den använda metoden att redogöras för, och arbetets tillvägagångssätt kommer att förklaras. De möjligheter och begränsningar metoden har kommer också diskuteras för att berättiga metodvalet, för att slutligen utvärdera metoden i sig.

Urval och etik

Uppsatsen utgår från 6 kvalitativa strukturerade intervjuer för att besvara frågan om hur människor i socio-ekonomiskt osäkra situationer konstituerar sig som klass. Att hitta dessa människor har visat sig vara komplicerat: arbetsförmedlingen avböjde förslag om annonsering, och ett tiotal fackförbund och bemanningsföretag svarade inte på kontaktförsök. Annonsering på allmänna platser i Malmö såsom ICA, medborgarkontoret, en mötesplats för arbetslösa samt olika bibliotek visade sig istället vara den bästa vägen för att hitta informanter. En av dem blev dock specifikt rekommenderad av en bekant till författaren, och informanten från pilotintervjun är bekant till författaren. Detta kan vara problematiskt då bekvämlighetsurval kan påverka de svar som erhålls, men att ha en personlig koppling till informanten kan samtidigt medföra mer ärlighet. Väldigt lite av själva arbetet är dock byggt på denna informant, utan används istället för att fylla ut och bekräfta erfarenheter.

Urvalet är i övrigt slumpmässigt genomfört i den utsträckning att informanterna själva har sökt kontakt för att bli intervjuade, men urvalsgruppen i sig har varit kontrollerad då arbetslösa, timanställda, ofrivilligt arbetslösa och andra som på något sätt har en osäker situation i sitt arbetsliv eller i sin ekonomi har efterfrågats. I övrigt har inga specifika egenskaper sökts hos informanterna, varmed följer att det är stora ålderskillnader och olika sorters bakgrund. Att informanterna inte heller är kända för författaren är relevant både för att resultatet inte ska reflektera författarens åsikter om informanten, samt att det kan hindra informanten från att delge vissa saker.

Informanterna har inte bara varit okända för författaren, utan de har även tilldelats fiktiva namn i uppsatsen. En osäker ekonomisk situation är förknippat med stigma, varför informanterna fick möjlighet att avböja att svara på frågor om det var något som var extra känsligt, samt avsluta sin medverkan i arbetet om de inte var bekväma. Som forskare är det också viktigt att vara medveten om sin egen position när man går in i fältet, att man förstår den maktposition man befinner sig i, och behandlar människor med respekt. För att uppfylla detta har ett alltför akademiskt språk och ledande frågor undvikits i intervjuerna, samt har informanterna fått lämna sina åsikter oemotsagda.

Utförande

Tre av intervjuerna genomfördes per telefon av olika anledningar (till exempel avstånd, bekvämlighet eller önskad anonymitet), och övriga ansikte mot ansikte. Intervjuguidens struktur var viktig för att informanterna skulle svara på rätt frågor, även om vissa avvikelser gjordes, framförallt när informanterna vek in på intressanta sidospår och ämnen som var angelägna för dem personligen. Intervjuguiden har alltså inte följts strikt, då följdfrågor har ställts och vissa frågor undvikits när de ej varit relevanta, men den har använts som mall för att få svar på de frågor som varit relevanta för problemformuleringen. Intervjufrågorna i sig behandlar en rad olika ämnen, främst med fokus på arbetssituation och sysselsättning, hantering av ekonomi och materiella tillgångar, inställning till politik och arbetslöshet, samt synen på klass och sociala grupper (se bilaga för intervjuguide).

Efter genomförd intervju har materialet transkriberats och bearbetats för att hitta gemensamma nämnare hos informanterna, det vill säga vad i deras respektive situationer kan vara talande för gruppen i större utsträckning, samt analyserats med de sociologiska verktyg som är beskrivna i teoridelen. Detta presenteras i resultat och analysdelen nedan.

Möjligheter och begränsningar

Att använda kvalitativa intervjuer tillsammans med marxistiska teorier om klass kan tyckas oortodoxt då dessa tenderar att fokusera på den strukturella nivån snarare än den individuella, samt att det är komplicerat att härleda strukturella processer från subjektiva berättelser. Men, som Pierre Bourdieu skriver i sin text *Social Space and Symbolic Power* om strukturer och subjektet: objektivism och subjektivism lever i ett "dialektiskt förhållande" (Bourdieu, 1989: 15), och strukturerna både strukturerar och struktureras av subjektet. Enligt Bourdieu kan man heller inte förstå strukturer som något helt objektivt, utan att de består av från varandra skilda subjekt, och detta leder till att Bourdieu inte ser klasser som något objektivt existerande utan något som konstrueras av hur vi tolkar den sociala verkligheten (Bourdieu, 1989: 17).

Mot detta står att intervjuerna i sig i stor utsträckning behandlar objektiva materiella faktorer snarare än informanternas subjektiva upplevelser och känslor. Om man då använder teorier som har en stor mängd forskning bakom sig kan man placera in dessa informanter som så kallade 'bärare' av strukturer, med vilket menas att de inte uttalar sig bara som ett subjekt utan som en del av en klass. Därmed kan man göra vissa kunskapsanspråk beroende på hur stark man anser att kopplingen mellan individ och struktur är. Det är också viktigt att påminna om att dessa ekonomiska strukturer inte är sociala strukturer i den mening att de fokuserar på interaktion, utan - trots att de utgörs av mänskliga relationer - är mer materiellt objektiva relationer.

I jämförelse med detta blir debatten om socio-ekonomiskt osäkra som en del av en klass, eller en egen klass, och dess eventuella klassmedvetande intressant ur det subjektiva perspektivet: den socio-ekonomiska uppdelningen och arbetsförhållandena (det vill säga de strukturer som strukturerar deras beteende) skapar enbart denna 'klass i sig', medan det subjektiva klassmedvetandet i ett kollektiv möjliggör att konstruera en 'klass för sig' som något mer reellt och konkret - se tidigare diskussion om E.P. Thompson.

Kvalitativ metod kan genom detta användas explorativt gällande de subjektiva aspekterna av arbetet, det vill säga att fenomenet klassmedvetande och socio-ekonomiskt osäkra kan undersökas i förhållande till marxistisk klassteori och teorin om prekariatet för att ge en djupare förståelse av problemet, samt bidra till kommande forskning om det. Resultatet av undersökningen är därför inte representativt för resten av befolkningen, och de slutsatser som dras görs med förbehåll.

Med detta berättigande av metoden i åtanke är den subjektiva berättelsen och det liv som informanterna beskriver både intressant och sociologiskt relevant i explorativt syfte. Arbetslöshetsstatistik förtäljer om de strukturella samhällsproblemen, men för att få hela bilden av vad människor i dessa situationer faktiskt måste göra för att leva, och för att se deras interaktion med olika institutioner, samt få en förståelse för deras politiska uppfattningar på en djupare nivå krävs kvalitativ metod. Det är detta som är den stora fördelen med klassanalys i mikroperspektiv: makroperspektivet kan förklara *varför* dessa situationer uppstår, men för att se de sociala konsekvenserna för enskilda individer, och på djupet gräva i hur dessa strukturer tar sig uttryck och hur subjekten reagerar på detta, behövs kvalitativ metod.

Med kvalitativ metod kommer inte bara fördelar, utan även begränsningar. I själva berättigandet av metoden togs detta delvis upp, men det behöver klargöras vilka sorts kunskapsanspråk man faktiskt kan göra med dessa metoder. Det handlar här inte om en övergripande samhällsanalys, där varje arbetslös människas situation kan beskrivas, utan snarare om att i dessa människors situationer visas hur den enskilda individen måste handla inom strukturen. Som explorativ undersökning kommer arbetet också att hjälpa till att klargöra begrepp och främja fortsatt forskning inom området, då området i sig är relativt obevandrat i Sverige.

Andra metoder som skulle kunnat vara fruktbara inom forskningsområdet hade varit till exempel fokusgrupper, för att låta gruppen själv ta ställning till sina gemensamma intressen och möjligheter, även om den metoden också hade medfört begränsningar. Den använda metoden har dock visat sig mycket användbar i det explorativa syftet, då intervjuerna har gett uttryck åt den enskilda individens tankar om sitt levnadssätt.

Resultat och analys

I den här delen av uppsatsen kommer resultatet från de kvalitativa intervjuerna presenteras samt analyseras. Först kommer informanterna kort att beskrivas för att ge läsaren en överblick, och därefter kommer olika teman att presenteras som är relaterade till om, och i så fall hur, människor i socio-ekonomiskt osäkra situationer konstitueras som klass. Det kommer i analysen föras en teoretisk diskussion med bas i empirin gällande olika klassbegrepp, för att se vad som kan utläsas ur materialet, samt diskutera deras förhållande till klassmedvetande i sig.

Presentation av informanterna

Det empiriska materialet består av 6 kvalitativa intervjuer, alla med olika klassposition och olika möjligheter och tillgångar.

Informant 1, Anna, är en extraanställd vikarie i äldreården. Hon är 35 år gammal och har ingen säker inkomst, utan tvingas använda sina dagar hos a-kassan för att dryga ut lönen ibland. Förutom detta har hon erfarenhet av Fas 3, långa dagar på arbetsförmedlingen, och kreditbetalningar när pengar saknats.

Informant 2, Jonas, är arbetslös sedan årsskiftet. Han är 45 år gammal och har lång erfarenhet av callcenter-branschen. Han har haft svårt att etablera sig på arbetsmarknaden efter detta och har inte någon längre utbildning, och måste nu följa arbetsförmedlingens direktiv för att få in pengar.

Informant 3, Lisa, är en 34 år gammal deltidsarbetare inom restaurangbranschen och får pengar från försäkringskassan för att dryga ut sin inkomst. Hon klarar sig bra ekonomiskt för tillfället, men måste följa arbetsförmedlingens plan för att få ut dessa pengar, och har en utbildning som inte är eftertraktad på arbetsmarknaden.

Informant 4, Markus, är deltidsarbetslös och 24 år gammal. Han arbetar extra inom kulturverksamhet, men måste låna pengar av sina föräldrar för att kunna betala sina levnadskostnader, och har haft svårt att hitta andra jobb. Han har dock planer på att så småningom utbilda sig till sjuksköterska.

Informant 5, Frida, är 24 år gammal och timanställd inom restaurangbranschen samtidigt som hon går en humanistisk utbildning. Hennes klassposition är relativt högstående i jämförelse med de andra informanterna och användes som pilotintervju, men uttryckte en del ståndpunkter som var intressanta för uppsatsens syfte.

Informant 6, Peter, är 23 år gammal och ströjobbar, men lever mycket knapert. Han är inskriven på arbetsförmedlingen men har än så länge inte fått några pengar, och längtar efter ett annat samhälle.

Del 1 - begränsade möjlighetsstrukturer och klasspositioner

Ett av de mest genomgående temana i intervjuerna är hur individernas möjlighetsstrukturer, det vill säga vilken tillgång till valmöjligheter de har, begränsas av deras respektive situationer. Detta är ett uttryck för de materiella begränsningar de lever under, och dessa begränsningar kan även särskiljas beroende på om personen ifråga lönearbetar eller inte.

De arbetande

Ingen av informanterna försörjer sig själv enbart genom lönearbete - men i de fall där lönearbete utgör en stor del av vardagen och en huvudsaklig del av inkomsten finns tydliga likheter. Att vara i en socio-ekonomiskt osäker situation trots arbete betyder framförallt att man arbetar lågavlönat med dåliga arbetsvillkor, att arbetet inte alltid räcker för att få ett drägligt liv, och att denna situation håller tillbaka ens eventuella valmöjligheter.

Både Anna och Lisa arbetar. Anna jobbar som timvikarie på ett äldreboende genom kommunens vikariepool, och kan bli inringd lite när som helst:

“... dom kan skicka ett meddelande med förfrågningar, kan dom ju skicka till mig vid kvart över fyra. Så vid kvart över fyra kan jag ju få ett meddelande där dom undrar om jag kan jobba natt. /.../ men samtidigt kan jag ju få någon månad i förväg också.”

Förutom de bristfälliga rättigheter hon har på sin arbetsplats, till exempel avsaknad av friskvårdsbidrag, så är detta något som för henne skapar stora problem i vardagslivet. Hon uttrycker bland annat att hon aldrig haft betald semester, förutom när hon var inskriven i jobb- och utvecklingsgarantins Fas 3.

“... nu är jag ju inte en människa som går på krogen och sånt, men ekonomin som sån är ju väldigt liten. Såna där vardags saker... handla kläder, när man behöver, det är ju också såna där saker som blir lidande när man aldrig vet från månad till månad.”

Att planera sitt liv och sin ekonomi blir alltså mycket svårt för Anna, och därför behöver hon ibland handla på kredit för att ha råd med nödvändigheter. Hon har förutom detta inte längre råd att

vara med i facket, men har kvar sin a-kassa för att kunna dryga ut lönen, och uttrycker sig såhär om sin situation:

“... det är väl ingen större skillnad [jämfört med fas 3], i och med att jag fortfarande är inskriven på arbetsförmedlingen som arbetslös. Så då har jag fortfarande mina plikter gentemot arbetsförmedlingen, som jag även hade i fas 3, så där är det ju någorlunda samma.”

Hon önskar även att hon hade en stabil tillsvidare-anställning, men verkar inte ha möjlighet att få det om hon inte flyttar till en annan ort.

Även Lisa jobbar som timanställd, och då inom restaurangbranschen. Hon är egentligen utbildad inredare, men på grund av en övermättad arbetsmarknad har hon de senaste åren arbetat på ett antal olika restauranger. Restaurangjobb kan vara lättare att få, men de motsvarar inte det drömyrke som Lisa strävar efter - hon uttrycker bland annat att hon är besviken på lönen och har valt att stå utanför facket då hon inte tror att de hade kunnat hjälpa henne. Dessutom har hon inte lyckats få en fast tjänst, utan går på timmar och använder stämplingsdagarna från alfabakassan för att dryga ut lönen. På detta sätt tvingas Lisa anpassa sig både efter arbetet och arbetsförmedlingen.

Trots de åtaganden hon har hos arbetsförmedlingen - att gå hos jobbcoacher och skriva cv är något hon själv inte känner att hon har nytta av - befinner hon sig i en bättre position än flera andra informanter, och hon bävar inför att hamna i fas 3:

“... det är inte så att jag sitter i sjön på något sätt, men det är ju ändå just det här att man känner att även dom här dagarna hos försäkringskassan tickar. Och där är ju nackdelen att skulle dom ta slut, vilket i och för sig är ett tag till, men om dom tar slut så hamnar man i det här så kallade fas 3. /.../ Det har man liksom ingen chans att påverka, utan då blir du bara placerad.”

Tack vare sina pengar från försäkringskassan upplever hon inte en allvarlig materiell nöd, utan har både försäkringar och råd med mat. Istället tycks hennes situation och hennes möjligheter snarare vara begränsade av de åtaganden hon har mot olika institutioner, och hon är fast i ett byråkratiskt system som hon inte upplever gynnar henne. Hon har dessutom nyligen blivit utslängd av arbetsförmedlingen på grund av att hon missade ett möte, och måste därför försöka ta sig in i systemet igen.

De arbetslösa

Som man tydligt märker är de arbetande informanternas ställning på arbetsmarknaden svag, trots att de har starkare förankring än många andra socio-ekonomiskt osäkra genom att de i högre grad har en inkomst att förlita sig på. De informanter som är helt arbetslösa eller enbart ströjobbbar och står utan a-kassa befinner sig i en liknande situation, men är mer beroende av institutioner och andra människor.

Jonas blev efter 6 år i callcenter-branschen arbetslös vid årsskiftet, men har haft pengar sparade som han levt på. På grund av att han arbetade i Danmark har a-kassan dragit ut på tiden, och han inväntar pengar från dem samtidigt som han går hos arbetsförmedlingen. Kraven han upplever hos arbetsförmedlingen tycker han är orimliga, då han ständigt ska stå "till arbetsmarknadens förfogande", vilket betyder att man ska vara tillgänglig för möten och arbete när som helst, och därmed ägna sin vardag helt åt detta. Samtidigt har han sökt många jobb genom olika platsbanker, men lyckas inte få något:

"... det är för många arbetslösa och dom får gallra bort och ställa vissa krav, som att ha körkort, fast det inte behövs."

Han sökte även ett jobb för att städa offentliga toaletter, men blev inte kallad på intervju:

"Jag duger inte ens för att rengöra toaletter! Jag tycker det är ett skitjobb, men sökte det ändå, och hade jag fått det så hade jag tagit det bara för att det ser bra ut att ha ett jobb. /.../ Det är ju lättare att få ett jobb när man redan har ett annat."

Materiellt sett har han tidigare klarat sig bra eftersom han arbetat i många år, och är både försäkrad och har a-kassa, samt har undvikit att låna pengar. Han berättar mycket om sin tidigare arbetsplats och den stressen det innebär att jobba i callcenter-branschen, samt att de flesta inte jobbar mycket mer än ett halvår på samma arbetsplats. Arbetsmiljön tyckte han inte heller om: ljudnivån kunde ofta vara alltför hög, och det skedde systematiska kontroller av arbetarnas samtal med kunderna, även i hemlighet.

Markus är 24 år och ströjobbbar på operan i Malmö, men drar inte in så mycket pengar att han skulle kunna försörja sig själv på det. Han säger också att skådespeleri inte är något han har varit involverad i sen tidigare, utan att han som arbetslös inte hade så mycket att välja på då han behövde tjäna pengar. Han upplever inte heller att arbetsförmedlingen hjälpt honom särskilt mycket, då det

ofta krävs lång erfarenhet för de jobb som finns, och att det känns meningslöst och omständigt att söka jobb genom platsbanken.

Att han har svårt att hitta ett arbete är en situation han inte är helt belåten med - på så sätt känner han sig beroende av människor runt omkring honom. Han erkänner dock att han har tur, då hans föräldrar hjälper honom ekonomiskt varje månad:

“Jävla lyx att ha det. Jag skuldsätter mig hellre till mina föräldrar än till ett organ nånstans såhär som bara vill ha in cashen sen.”

Med tanke på att han inte tjänar mycket pengar har han undvikit att gå med i a-kassan, och har dålig koll på vilka försäkringar han faktiskt har. Trots detta har han undvikit att ta lån, och istället levt på bidrag och sparade pengar från tidigare arbeten. Han har dock vissa planer på att utbilda sig till sjuksköterska, och tänker att han med det som arbete skulle kunna leva ett drägligare liv.

Även Peter är i huvudsak arbetslös, och har varit det sen i slutet av mars. Hans enda sysselsättning för tillfället är så kallade “eventjobb” - projekt som varar i ett fåtal dagar, till exempel som “mystery shopper”¹.

Hans förhållande till arbetsförmedlingen är inte lika starkt som för Jonas, Lisa och Anna, men mest för att han nyligen skrev in sig och inte hamnat i själva jobbgarantin med aktivitetsstöd än: deras övriga aktiviteter, till exempel att öva sig på att skriva cv, intresserar han sig inte mycket för, då han inte anser att han får ut någonting av det.

Hans arbete och sysselsättning vid sidan om är dock inget som ger ett drägligt liv, utan vid sidan av detta letar han pant och “dumpstrar”, det vill säga letar mat i containrar, samt bor i kollektiv vilket han uttrycker är både billigt och socialt:

“... nu får man ju utgå från att det inte kostar någonting det man gör. Tidigare kanske man kunde, ja men, boka in ett biobesök eller ja, sådana typer av grejer. Men nu får man liksom leta i kalendern efter när det är gratisarrangemang. Så att, man är ju mer styrd av det nu. Det ekonomiska.”

Utöver detta har han ingen liv- eller hemförsäkring, utan enbart ett tandvårdsavtal, men har undvikit att hamna i skuld, och har de senaste månaderna försökt betala nödvändigheter med den mindre summa sparpengar han hade.

¹ Att vara en “mystery shopper” innebär att man på beställning av en uppdragsgivare, som kan vara både själva affären och utomstående organisationer, utvärderar kundservice, om affären i fråga följer vissa föreskrifter, samt andra uppdrag, under täckmanteln att man bara är en vanlig kund som är där för att konsumera, klaga eller liknande.

Gemensamma materiella begränsningar och klasspositioner

Dessa begränsade möjlighetsstrukturer, både för de som lönearbetar och de arbetslösa, grundar sig framförallt i deras klasspositioner, livschanser och materiella begränsningar. I deras situationer kan man hitta flertalet gemensamma nämnare, bland annat tidkontroll och likartade livschanser.

En viktig aspekt av det att vara socio-ekonomiskt osäker är tidsaspekten: på ett eller annat sätt tenderar dessa människors tid att vara kontrollerad i högre utsträckning än för andra människor. För lönearbetare som Anna betyder detta att livet måste planeras kring möjligheten att få arbeta, medan det för Jonas betyder att han måste rensa sitt schema ifall arbetsförmedlingen vill ha honom tillgänglig: på detta sätt, tillsammans med de åtaganden man har gentemot arbetsförmedlingen som arbetslös, tycks det innebära i princip en heltidssysselsättning att vara arbetssökande hos arbetsförmedlingen. För de som lönearbetar är ovetskapen en stor börda, och det informanterna har presenterat här är bara ett axplock i vad Guy Standing skulle kalla en prekarisering av yrken. Detta är inga enskilda fall, utan anställningars ökade osäkerhet är ett allt större samhällsfenomen (Standing, 2013: 45). Den nya flexibiliteten hos socio-ekonomiskt osäkra kan också kontrasteras mot medelklassens ökade flexibilitet, alltså det att ha mer självbestämmande över sin arbetstid.

I vad ligger då denna skillnad - både mellan de två olika sorternas flexibilitet, men också i stort för hur anställningarna tar form och vilka framtidsutsikter man har inom yrket - och hur kan det kopplas till det tidigare presenterade teoretiska ramverket? För de som arbetar är det relevant att prata om Olin Wrights begrepp klassposition, samt hans diskussion om rättigheter och makt på arbetsplatsen. Varken Anna eller Lisa har en stark position på sin arbetsplats, och har inte stora möjligheter att påverka: "den [möjligheten att påverka] är ändå ganska begränsad eftersom det är ett visst koncept" säger Lisa när hon talar om restaurangen hon jobbar på. Varken Lisa eller Anna tycks heller, inom de yrken de arbetar för närvarande, ha möjlighet till någon större social mobilitet, då deras möjligheter är begränsade av deras respektive klassposition. Att ha ett lågkvalificerat yrke medför mindre möjlighet att röra sig uppåt i klasshierarkin inte bara genom andra jobb, utan även inom sin nuvarande anställning. På detta sätt begränsas de alltså av den sociala relationen mellan sig själva och ägare eller chefer, och får erfara flexibilitetens negativa sidor. Lisa har dock en till viss del motsägelsefull klassposition då hon förutom att arbeta både har aktier och fonder, samt i högre utsträckning identifierar sig med ett övre skikt.

Chefen har, som tidigare populariserades genom paragraf 32 i SAFs stadgar fram till etablerandet av medbestämmandelagen, fortfarande i stor utsträckning rätten *och makten* att leda och fördela arbetet - det är även ur denna skillnad i maktposition som flexibiliteten tar sina olika former

beroende på yrkeskategori. Även om chefer och mellanchefer ofta inte är de formella ägarna av dessa olika företag representerar de ändå ägarna på arbetsplatsen och är ansvariga inför dem.

Utbildning är också en aspekt av ens klassposition - vad man har för utbildning och kvalifikationer, eller möjlighet att erhålla detta, påverkar ens möjligheter, intressen och livschanser. Frida arbetar vid sidan av en humanistisk utbildning, och har vissa förutsättningar att kunna klättra till en mer avlönad yrkeskategori. Denna möjlighet inte säker, utan hon rör sig mot en osäker arbetsmarknad. Samtidigt medger hon att hon har valt utbildningen för att inte vara lika låst i en yrkesbana - ännu ett uttryckssätt för hur flexibilitet och även differentiering kan vara skilda fenomen beroende på klassposition.

Även Lisa är utbildad, och Markus planerar att utbilda sig, varpå följer att deras intresse för deras arbete och en möjlig framtid inom det är svalt. Deras möjlighet till social mobilitet minskar deras intresse och behov av att förändra sin nuvarande arbetsplats - rättigheter och makt på arbetsplatsen känns inte viktigt då de har större chanser att inta bättre positioner i framtiden. Lisa säger till exempel:

“... även om jag trivs bra för stunden så är det ändå en viss frustration, alltså att man vill vidare och man vill jobba med det man är utbildad till liksom /.../ sen eftersom det bara är en timanställning och tillfälligt jobb så känner man kanske inte att man är så pass engagerad att man verkligen skulle gå in för den biten heller [att påverka arbetsplatsen] och verkligen få igenom saker och ting.”

Har man en eftertraktad utbildning, eller någon form av materiell tillgång, då har man möjlighet att ställa högre krav både på sin nuvarande arbetsplats och en eventuell framtida sådan.

Var hamnar de arbetslösa i denna analys? Olin Wrights teori om klassposition är till stor del begränsad till de som faktiskt lönearbetar, vilket kan vara en brist. Dock är de arbetslösas situation till stor del lik den som lågavlönade arbetare befinner sig i, om än förvärrad: båda har en svag maktposition på arbetsmarknaden och därav begränsade möjligheter, ekonomisk osäkerhet och större mängd tid kontrollerad av någon annan. Enligt Marx kan dessa vara en möjlig del av tvåklassmodellen, då de är en *reservarmé* i den bemärkelsen att de kan röra sig in och ut ur arbetarklassen vid behov. Om man ser till rättigheter och makt i produktionen har de inga, då de inte har en arbetsplats att utöva dem på, utan de ställs istället mot arbetsförmedlingen i en situation liknande de lågavlönades relation till arbetet. Denna situation är dock sämre än de lågavlönades, då maktbalansen är ännu mer ojämlig: även om alla informanter som har erfarenhet av arbetsförmedlingen poängterar dess tillkortakommanden besitter de inga andra möjligheter än att

följa deras krav - det är den berömda "sista utposten" för människor vars ekonomiska situation är osäker.

Att många av dessa informanter tenderar att pendla mellan arbetslöshet och lågavlönat arbete visar arbetets prekarisering och hur dessa människors ställning tenderar att variera över tid, men ständigt hålls på en låg nivå. Om man inte är utbildad eller har möjlighet att utbilda sig besitter man heller inte stora möjligheter att ta sig ur den så kallade prekaritetsfällan, och med detta förvärras situationen i sig: Jonas till exempel känner inte att han har haft användning för den hotell- och serviceutbildning han gick genom kunskapslyftet och anser inte att han besitter några kvalitéer som är eftertraktade på arbetsmarknaden. Vad som är hönan och vad som är ägget i situationen är svårdefinierat: deras materiella begränsningar kommer av deras ställning på arbetsmarknaden, och deras ställning på arbetsmarknaden minskar deras chans att förändra denna ställning.

Del 2: Som klass eller inte

I det tidigare avsnittet behandlades informanternas materiella situation för att se vad de eventuellt har gemensamt och vad i deras respektive livssituation är särskiljande, samt hur de skulle placeras i Erik Olin Wrights klasspositioner. Här följer en diskussion om vad som kan tänkas förena och skilja dem åt baserat på deras olika livssituationer, alltså hur denna klasskonstitution skulle kunna se ut. Detta är något som delvis behandlas i teoriavsnittet, där både den marxistiska definitionen av klass som roll i produktionsordningen och Guy Standings teori om prekariatet avhandlas. Frågan kommer dock att lämnas öppen, då det att konstitueras som en klass inte ska förutsättas innan det diskuteras. Parallellt med detta kommer även en diskussion att föras om informanternas eventuella politiska engagemang och klasstillhörighet.

Konstituerandet av en klass

Då Guy Standings definition av prekariatet är just osäkerhet faller alla informanter in under detta begrepp, eftersom det var kring detta begrepp valet av informanter fokuserades. Är detta den gemensamma nämnaren kring vilka de kan tänkas enas, och är begreppet prekariat tillräckligt för att förklara dessa människors situation? Alla är mer eller mindre färgade av denna osäkerhet, och i och med nyliberalismens intåg är det ett globalt fenomen, men det finns ett flertal olika grunder i dessa individers liv kring vilka sociala rörelser skulle kunna formas: minskad institutionell kontroll, större möjligheter till social mobilitet, och ökade rättigheter och makt på arbetsplatsen. Detta beror på i vad man anser att det grundläggande problemet ligger, samt vad som krävs för att åtgärda det.

Guy Standings tankar om medborgarlön föreslår att förbättra systemet, men kritiserar därmed inte systemet och tvåklassmodellen i sig, varför han ur ett marxistiskt perspektiv kan kritiseras för att vilja bibehålla maktrelationen, och trots möjlighet till viss utjämning inte kommer att förändra dessa klassrelationer i grunden. Han kan även kritiseras för att vara för inkluderande i sitt klassbegrepp eftersom en stor grupp människor med olika identiteter, möjligheter och intressen ryms under termen prekariat.

Är då det marxistiska klassbegreppet tillräckligt för att förklara hur dessa människor kan konstitueras som klass i och med ökad differentiering av roller i samhället? Guy Standing skulle svara att samhället har förändrats och moderniserats till den punkt att proletariatet inte kan sägas representera en revolutionär kraft - de är för bekväma i sin position, och nya grupper har större potential för förändring, till exempel prekariatet som rörelse. Även här tycks människornas olika identiteter och personliga intressen stå i vägen för att de ska kunna konstitueras som en klass för sig.

Som är implicit med Olin Wrights begrepp klassposition skulle ett marxistiskt svar på detta kunna vara att kapitalistiska mekanismer finns kvar i samhället, och att differentierade klasspositioner och nya klasskikt kan förskjuta konflikter utan att lösa dem, samt att arbetares nuvarande position har kommit historiskt genom en kamp gentemot kapitalet via bland annat fackföreningar. Alltså skiljs fastanställda och de ekonomiskt osäkra enbart på ytan i en marxistisk analys - dessa har i sin ekonomiska situation inte från varandra skilda intressen utan enbart olika position inom samma klass. Med dessa teoretiska positioner uttalade tycks dock informanterna fokusera mer på sin egen identitet än den konkreta materiella situationen när de vill definiera olika klasser.

Informanterna om klasstillhörighet & klassmedvetande

När informanterna själva får avgöra om de tillhör någon klass avfärdar majoriteten en specifik benämning på sin position i samhället, och även om urvalet inte är representativt är svaren intressanta - även den industriella reservarmén hade en tvetydig relation till proletariatet i Marx teorier. Jonas propagerar likt Standing för medborgarlön och har starka negativa åsikter om både arbetsförmedlingen, arbetsgivare och arbetsförhållanden, men har själv svårt att placera sig i en specifik klass då han inte känner att han identifierar sig med någon; Frida anser att hennes framtid till viss del är osäker, men definierar sig som lägre medelklass - hon tänker att hon möjligtvis skulle kunna upptäcka "en annan självklarhet eller en annan begränsning" om hon tillhörde någon annan klass. Hon uttrycker också att hon är ett barn av sin tid, och att sociala rörelser idag kanske fokuserar mer på identiteter och hjärtefrågor, såsom miljörörelsen och hbtq-rörelsen, snarare än

klassisk höger- och vänsterpolitik i ekonomiska frågor.

Markus uttrycker den ståndpunkt som är närmast prekariatet, då han själv uttrycker att han kommer från en medelklassfamilj:

“... jag tror att jag kommer från en medelklassfamilj där, just därför att dom har lyckats, lyckats inom citationstecken, att dom faktiskt har stabila jobb, bra med inkomst /.../ man blir bekväm i sin medelklassgrej och man har sin stabila inkomst och därför kanske man inte bryr sig så mycket om politik.”

För honom finns medelklassen just i att ha mat och hus som en säkerhet. Han känner, trots en viss grad av ekonomisk säkerhet i form av hjälp från sina föräldrar, att han besitter en arbetarmentalitet och har en viss tveksamhet inför sin klasstillhörighet. Gällande politik är han mer intresserad av generella ställningstaganden och att vara en bra människa snarare än att engagera sig partipolitiskt, och tycker att folk har olika möjligheter att göra politik:

“Jag tycker det är så jävla mycket skillnader i grund och botten [gällande förutsättningar], att det är svårt att påverka folk och få folk intresserade när det politiska inte ens rör dom för dom är inte på rätt nivå. Dom [människor från förorten] är inte såhär inräknade, det finns ingen plats för dom i systemet.”

Lisa är inte särskilt intresserad av politik och tycker att möjligheten att påverka politik är relativt begränsad i dagens samhälle, samt känner tveksamhet inför sin egen klasstillhörighet. Den släkten hon kommer från tycks vara relativt välbärgad, och hon identifierar sig till viss del med detta högre skikt, men känner en viss frustration av att inte nå upp till dessa mål. Med denna kluvenhet som uppstår mellan hennes materiella situation och vad hon identifierar sig med vill hon inte placera sig själv i en viss klass, även om hon erkänner att det finns ett klassamhälle i Sverige.

Då alla andra informanter tillstår att det bör finnas vissa krav på arbetslösa, även om de i den form de tar nu anses orimliga, intar Peter är en särskiljande ställning gällande industrialisering:

“... det handlar ju om att människan kan jobba mindre och låta maskiner göra arbetet. Så därför borde ju arbetslöshet vara ett sundhetstecken, i och med att samhället rullar på utan att lika många arbetar. Så att, jag förstår inte att det [arbetslöshet] är ett problem, och då borde det istället vara så att man delar på dom jobb som finns kvar, alltså man kanske istället har en kortare arbetsdag, arbetstider, och engagerar alla utan att man tummar på levnadsstandarden.”

Han är generellt sett emot det politiska systemet och röstar inte, men tycker ändå att man som individ har möjlighet att göra politik. Gällande klasstillhörighet vill han inte kategorisera sig själv,

utan tänker på klass som en gammal term som man håller fast vid och identifierar sig med, och han vill istället omforma samhället i sig.

När man tittar på vad informanterna har att säga om sin klasstillhörighet och politiska åsikter, är det ingen som tydligt visar upp en klasstillhörighet, även om flertalet gör politiska ställningstaganden som går att koppla till någon form av klassmedvetande. Exempel på detta kan vara Jonas avsky för chefer och vad han kallar "slavarbete" och Peters diskussion om en alternativ ekonomi, vilket är förenligt med det marxistiska klassperspektivet. Enligt Lukács är dock inte den individuella psykologiska känslan avgörande, utan snarare möjligheten till klassmedvetande och den konkreta situationen. Även om den konkreta situationen i materiellt osäkra situationer tycks infinna sig visar de inte upp ett klassmedvetande, men ur detta behöver man inte dra långtgående slutsatser för den eventuella sociala gruppen i sin helhet.

Det är, trots allt, inte en enkel relation mellan den materiella situationen och ett eventuellt konstituerande som klass - saker som övergripande politiskt klimat, släkt och uppfostran kan också spela in på hur man uppfattar relationen mellan sig själv och samhället, och vad man identifierar sig med - att från den materiella situationen gå till en historisk realitet och en disposition är en komplex process. För Lukács är det klassens behov, som ett kollektiv, av ett nytt samhälle som är den tändande gnistan. Detta problematiseras av vad Lukács kallar kortsiktiga och långsiktiga intressen: att Peter är en "mystery shopper" och Jonas klagar på ett motsvarande stressmoment inom callcenter-branschen, så kallade "mystery callers", visar vad människor faktiskt måste göra för att tjäna pengar. Konkurrerande arbetslag är ett annat sätt som klassmedvetandets uppkomst försvåras på - genom detta sätts dessa människor emot varandra.

I en osäker ekonomisk situation är det alltså i större utsträckning nödvändigt att fokusera på sina omedelbara ekonomiska intressen - som Åsa Linderborg skriver:

"Att en arbetare röstar blått är inte heller ett exempel på klassernas uppluckring. Sitter man med stora bostadslån har man på kort sikt intresse av en finansminister som håller marknaden på gott humör." (Linderborg, 2012).

Förutom detta så färdas dessa människor in och ut ur olika samhällsgrupperingar och har svårt att etablera sig på arbetsmarknaden: rimligtvis krävs det kontinuitet inom ett yrke eller en position för att kunna skapa en identitet kring denna. Att just flyttas runt på detta sätt, från lågavlönade yrken till arbetsförmedlingen och tillbaka igen, är talande för en prekaritetsmodell snarare än Olin Wrights klasspositioner - men hur detta kan leda till en specifik identifikation med en klass klargörs inte av

Standing. Dock är maktrelationen, och de bristande rättigheter som följer utav den, mer än bara en ekonomisk osäkerhet - prekaritetsmodellen förklarar inte hur det kapitalistiska samhället bidrar till klassens reproduktion med mer än att vi lever i en globaliserad värld.

I det marxistiska perspektivet finns det ständigt en samhällsstruktur som individer måste förhålla sig till: ingen av dessa individers berättelser sker i ett socialt vakuum, utan det de måste göra för att få vad de får går ständigt att återkoppla till samhället i stort. Genom detta är de bristande rättigheter och den bristande makt individerna visar upp inte heller enskilda företeelser, utan har institutionaliserats och legaliserats. Arbetsförmedlingen hjälper till att kontrollera vad landets arbetslösa faktiskt sysselsätter sig med, och genom de sociala relationer som finns i tvåklassmodellen kan de som lönearbetar få ett uppehälle att leva på, men troligtvis inte någon reell makt över sitt arbetsliv. E.P. Thompson likställer i sina texter begreppen klass i sig och klass för sig - om klassen inte uppfattar sig som en klass så finns den inte. Detta sätter den faktiska ekonomiska verkligheten åt sidan helt och hållet. Vilka subjektiva tankegångar som springer ur dessa klassrelationer är aldrig givna, men i dem går det att finna vissa mönster: ibland visar de upp starka egalitaristiska åsikter, tankar om generella förbättringar för de vars situation de delar, nästan alltid ett perspektiv som liknar slavens i Hegels dialektik, men samtidigt väldigt spridda och olika.

Slutsats

Denna uppsats har ämnat att svara på frågan *Om, och i så fall hur, människor i socio-ekonomiskt osäkra situationer konstitueras som klass*. Detta har visat sig vara en väldigt komplicerad fråga, med många aspekter att överväga. Att väga in i denna fråga var först och främst den gemensamma nämnare kring vilken dessa människor skulle kunna förenas, om en sådan gick att hitta. I de teoretiska diskussioner som har gjorts ses det marxistiska klassperspektivet fortfarande som mer fruktbart än teorierna om prekariatet, då vad teorierna om prekariatet uppvisar snarare är ett uttryck för de svängar som det ekonomiska systemet kan ta än kritik mot systemet i sig. På detta sätt *kan* dessa människor konstitueras som klass: de ekonomiska situationer och sociala relationer de befinner sig i finns vare sig man vet om det och konstruerar en ekonomisk teori kring det, eller om man inte gör det. Att sen välja detta som gemensam grund för politiskt engagemang eller kamp är mer beroende av vad som kallas klassmedvetande. Teoretiker har diskuterat dess vara eller icke vara, men vad som framförallt är intressant är dess skapande och förekomst. Informanterna lever skilda liv och har på många sätt olika karaktärsdrag och erfarenheter: dessa påverkar deras inställning till politiskt engagemang och klass i stor utsträckning, men i dem finns likheter värda att utforska.

Uppsatsen har också främst arbetat i ett explorativt syfte, och alla slutsatser och kommentarer görs med förbehåll. I detta explorativa syfte har nya ämnen att studera uppkommit, till exempel klassmedvetandets dynamik, klassens objektiva existens eller teoretiska konstruktion, och dessa kan användas för vidare sociologisk forskning.

Litteraturlista

- Bourdieu, P., 1989. Social Space and Symbolic Power. *Sociological Theory*, Volume 7, No. 1, pp. 14-25.
- Bourdieu, P., 2010. *Distinction*. Abingdon: Routledge Classics.
- Breen, R., 2005. Foundations of a neo-Weberian class analysis. I: Olin Wright, E., ed. 2005. *Approaches to Class Analysis*. New York City: Cambridge University Press.
- Gorz, A., 1987. *Farewell to the Working Class*. London: Pluto Press Limited.
- Hardt, M. och Negri, A., 2001. *Empire*. Cambridge: Harvard University Press.
- Linderborg, Å., 2012. Krossa medelklassmyten. Aftonbladet [online] 21a Juni. Tillgänglig på: <http://www.aftonbladet.se/kultur/article15012803.ab> [tillträdd 21 maj 2014].
- Lukács, G., 1971. *Historia och Klassmedvetande*. 2a upplagan. Lund: Bo Cavefors Bokförlag.
- Marx, K., 2012a. *The Poverty of Philosophy*. New York City: Digireads.com Publishing.
- Marx, K., 2012b. *The Eighteenth Brumaire of Louis Bonaparte*. New York City: Digireads.com Publishing.
- Marx, K., 2013. *Kapitalet: Första boken*. 6e upplagan. Halmstad: Arkiv Förlag.
- Olin Wright, E., 2005. Foundations of a neo-Marxist class analysis. I: Olin Wright, E., ed. 2005. *Approaches to Class Analysis*. New York City: Cambridge University Press.
- Standing, G., 2013. *Prekariatet*. Göteborg: Daidalos AB.
- Therborn, G., 1971, *Klasser och ekonomiska system*. Kristianstad: Tidskriften Zenit i samarbete med Bo Cavefors Bokförlag.
- Thompson, E.P., 1966. *The Making of the English Working Class*. New York City: Vintage Books.

Bilagor

Bilaga 1 - Intervjuguide

1. Kan du berätta om dig själv och ditt uppehälle - vad gör du för att tjäna ditt levebröd?
2. Hur trivs du med ditt arbete och arbetsuppgifter?
3. Vad är ditt förhållande till kollegor och chefer?
4. Är du med i facket eller i a-kassan?
5. Vad har du för inställning till dessa?
6. Vad har du för arbetsvillkor?
7. Vad har du för möjligheter att påverka arbetet?
8. Vilka problem upplever du av att inte veta hur mycket pengar du tjänar på en månad?
9. Vad har du för försäkringar?
10. Bor du i en bostad- eller hyresrätt?
11. Hur ser din boendesituation ut - sambo, ensam eller kollektiv?
12. Vad arbetar din respektive med?
13. Vad har du för lån om du har några?
14. Vad har du för bank- eller kreditkort?
15. Har du sparpengar eller andra tillgångar, och i så fall vilka?
16. Vad har du för utbildning?
17. Vilka möjligheter till jobb finns det inom ditt område?
18. Vad vill du arbeta med?
19. Vad vill du ha för relation mellan arbete och fritid - flexibel arbetstid eller inte?
20. Vill du ha en stabil tillsvidareanställning eller en flexibel anställning och möjlighet att jobba eller resa mer när du vill?
21. Vad är din inställning till politik i allmänhet?
22. Tycker du att det är viktigt att hänga med?
23. Hur gör du i så fall för att hänga med?
24. Vad tycker du att man har för möjligheter att påverka politik just nu?

25. Hur tycker du som individ att man bör påverka politiken?
26. Hur tycker du att samhället hanterar arbetslöshet?
27. Hur borde samhället hantera arbetslöshet?
28. Vilka krav tycker du att samhället/staten ska ställa på arbetslösa?
29. Finns det grupper man ställer för lite krav på och andra man ställer för stora krav på? Vilka och varför.
30. Vad tror du är orsaken till arbetslöshet?
31. Anser du dig tillhöra någon klass eller social grupp, och i så fall vilken och varför?